

กรุงรัตนโกสินทร์

พงศาวดาร

รัชกาลที่ ๑

สารบัญ

คำนำ.....	๑๐
๑. สร้างกรุงรัตนโกสินทร์	๑๑
๒. พระราชพิธีปราบดาภิเษก	๑๓
๓. ประดิษฐานพระราชวงศ์.....	๑๕
๔. ตั้งข้าราชการวังหลวง	๑๙
๕. แบ่งหัวเมืองขึ้น กลาโหม มหาดไทย กรมท่า.....	๒๖
๖. ตั้งข้าราชการวังหน้า	๒๘
๗. ตั้งตำแหน่งพระราชาคณะ.....	๒๙
๘. พงศาวดารเขมร ตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรีจนนักองเองเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ.....	๓๔
๙. พระราชทานคืนพระบาง และให้เจ้านันทเสนไปครองเมืองล้านช้าง.....	๕๐
๑๐. องเชียงสือญวนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร.....	๕๑
๑๑. เรื่องพงศาวดารญวน	๖๖
๑๒. พระยาบึงกลีมาเจ้าเมืองกำปอดแข็งเมือง	๗๘
๑๓. พงศาวดารพม่า ตั้งแต่มังหม่องเป็นกบฏ จนพระเจ้าปะดุงได้เมืองยะไข่.....	๘๐
๑๔. อภัยกบฏ ๒ คนเข้าวังหน้า.....	๘๔
๑๕. เจ้าพระยาอภัยภูเบศรไปรั้งเมืองเขมร.....	๘๙
๑๖. ททัพพระยานครสวรรค์ไปตีเมืองไซ่งอน.....	๙๑
๑๗. สร้างพระนคร.....	๙๓
๑๘. สร้างพระราชมนเทียร.....	๙๖

๑๙. ท้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ไปตีเมืองไซ่งอน	๙๓
๒๐. สร้างพระมหาปราสาท	๑๐๐
๒๑. สร้างวัดพระแก้ว	๑๐๑
๒๒. ดำเนินพระแก้วมรกต	๑๐๓
๒๓. ปฏิสังขรณ์วัดสลัก	๑๐๙
๒๔. ปิดคลองลัด	๑๑๐
๒๕. ทำศพเจ้ากรุงธนบุรี	๑๑๑
๒๖. ได้ช้างสำคัญ	๑๑๒
๒๗. ลดตำแหน่งพระเจ้านครศรีธรรมราช และตั้งเจ้าพระยามนทรพิต	๑๑๓
๒๘. พระราชพิธีบรมราชาภิเษก	๑๑๖
๒๙. สมโภชพระนคร	๑๒๔
๓๐. กรมหลวงอิศรสุนทรเสด็จมาอยู่พระราชวังเดิม	๑๓๐
๓๑. น้ำมากข้าวแพง	๑๓๑
๓๒. ตีพิมพ์ครั้งที่ ๑	๑๓๒
๓๓. ทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี	๑๓๔
๓๔. ทัพพม่าเมืองราชบุรี	๑๔๓
๓๕. กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จแหลมมลายู	๑๕๐
๓๖. ทัพพม่าทางเมืองเหนือ	๑๕๒
๓๗. ตั้งกรมพระราชวังหลัง	๑๕๙
๓๘. ทัพพม่าทางแหลมมลายู	๑๖๐
๓๙. ปรามเมืองมลายู	๑๖๖

๔๐. หล่อปืนใหญ่.....	๑๓/๐
๔๑. ตั้งท่าวเทพสตรี ท่าวศรีสุนทร.....	๑๓/๑
๔๒. สร้างวังเจ้าเขมร.....	๑๓/๒
๔๓. องเชียงสือหนีจากกรุงเทพฯ.....	๑๓/๓
๔๔. คีตกษมาครั้งที่ ๒.....	๑๓/๙
๔๕. สร้างมณฑลพระพุทธรบาท.....	๑๔/๕
๔๖. กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จไปตั้งเมืองเชียงใหม่.....	๑๔/๗
๔๗. พระราชทานเรือและเครื่องอาวุธช่วยองเชียงสือ.....	๑๔/๒
๔๘. ทั้พลวงไปตีเมืองทวาย.....	๑๔/๖
๔๙. ฝรั่งเข้ามาพนันชกมวย.....	๒๐/๕
๕๐. พระราชทานเรือรบและเป็นช่วยองเชียงสือ.....	๒๐/๘
๕๑. ทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่.....	๒๑/๐
๕๒. องเชียงสือถวายต้นไม้ทองเงินครั้งที่ ๑ พระราชทานกำลังช่วยองเชียงสือ๒๑๒	๒๑/๒
๕๓. ทำสังคายนาพระไตรปิฎก.....	๒๑/๔
๕๔. องเชียงสือถวายข้าวสาร.....	๒๒/๘
๕๕. ไฟไหม้พระมหาปราสาท.....	๒๒/๙
๕๖. ปราบปรายาเมืองตานี.....	๒๓/๒
๕๗. องเชียงสือตั้งตัวเป็นเจ้านมก๊ก ถวายต้นไม้ทองเงินเป็นครั้งที่ ๒.....	๒๓/๔
๕๘. ทั้เวียงจันทน์รบญวนไกเซิน.....	๒๓/๕
๕๙. เจ้านมก๊กกล่าวโทษเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์.....	๒๓/๖
๖๐. แยกเชียงใหม่เมืองสงขลา.....	๒๔/๐

๖๑. เจ้าอนันท์ยกถวายเรือรบ และพระราชทานปืนตอป	๒๔๒
๖๒. ท้าหญิงจันทน์ดีเมืองหลวงพระบาง	๒๔๓
๖๓. เมืองทวายสวามีภักดี	๒๔๖
๖๔. เจ้าอนันท์มีศุภอักษรนัดให้ไปตีเมืองตังเกี๋ย.....	๒๕๓
๖๕. ท้าพระยายมราชยกไปเมืองทวาย	๒๕๖
๖๖. ท้าหลวงยกไปเมืองทวาย	๒๕๗
๖๗. ยกท้าหลวงไปตีเมืองพม่า.....	๒๖๔
๖๘. ทวายเป็นกบฏ.....	๒๖๕
๖๙. เจ้าอนันท์ขอตราให้หัวเมืองช่วยการทัพ และถวายต้นไม้ทองเงินครั้งที่ ๓	๒๓๒
๓๐. พม่าขอเป็นไมตรี	๒๓๓
๓๑. ญวนโกเชินขอเป็นไมตรี	๒๓๖
๓๒. ตั้งสมเด็จพระสังฆราช (คุช) ทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และนักร้องเอง	๒๓๙
๓๓. ตั้งนักร้องออกไปครองกรุงกัมพูชา นักร้องเองถวายเมืองพระตะบองเสียม ราฐี	๒๔๑
๓๔. ถอดเจ้านครล้านช้าง	๒๔๓
๓๕. ได้ช้างเผือกพระอินทรไอยรา	๒๔๔
๓๖. ตีกพม่าครั้งที่ ๓.....	๒๔๕
๓๗. เชิญพระพุทธรูปหินงามมากรุงเทพฯ	๒๔๖
๓๘. กรมพระราชวังบวรฯ ทรงผนวช.....	๒๔๗

๓๗. สมเด็จพระนารายณ์รามารับอากับครอบครัวไปเมืองเขมร	๒๙๓
๔๐. เจ้าอนัมก๊กถวายต้นไม้ทองเงินครั้งที่ ๔.....	๒๙๔
๔๑. การพระเมรุพระบรมอัฐิสมเด็จพระชนกาธิปัตย์	๒๙๕
๔๒. เกิดเหตุบาดหมางในระหว่าง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับกรมพระราชวังบวร สถานมงคล	๒๙๘
๔๓. สมเด็จพระนารายณ์รามารับอากับครอบครัวไปเมืองเขมร	๓๐๐
๔๔. ข้าราชการพม่า กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จเมืองเชียงใหม่	๓๐๓
๔๕. เจ้าอนัมก๊กถวายต้นไม้ทองเงินครั้งที่ ๕	๓๐๕
๔๖. นวของพระมณฑลวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	๓๐๖
๔๗. ข้าราชการพม่า.....	๓๐๗
๔๘. สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์.....	๓๐๙
๔๙. โปรดให้กองทัพเขมรไปช่วยเจ้าอนัมก๊ก.....	๓๑๑
๕๐. เพลงใหม่สำเพ็ง	๓๑๓
๕๑. สร้างและฉลองวัดพระเชตุพน.....	๓๑๔
๕๒. เจ้าอนัมก๊กถวายต้นไม้ทองเงินครั้งที่ ๖	๓๑๕
๕๓. ได้ช้างเผือกพระเทพกษัตริย์.....	๓๑๕
๕๔. เพลงใหม่วัดพระศรีสรรเพชญ์	๓๑๙
๕๕. เจ้าอนัมก๊กได้เมืองญวนและตั้งตัวเป็นพระเจ้ากรุงเวียตนามยาหลง.....	๓๓๐
๕๖. พม่าขอเป็นไมตรี	๓๓๓
๕๗. ศึกพม่าครั้งที่ ๔.....	๓๓๔
๕๘. นักองจันท์ นักองสงวน เข้ามาเฝ้า	๓๔๒

๙๙. พระเจ้าเวียงต๋นนามถวายของสนองพระคุณ.....	๓๔๓
๑๐๐. กองทัพไทยไปตีเมืองเชียงแสน	๓๔๕
๑๐๑. ตั้งเจ้าเชียงใหม่.....	๓๔๗
๑๐๒. ได้ช้างสีทองแดงพระบรมฉัททันต์	๓๔๘
๑๐๓. ราชทูตไปเมืองญวน.....	๓๔๙
๑๐๔. กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต	๓๕๐
๑๐๕. พระราชประวัติกรมพระราชวังบวรสถานมงคล	๓๕๒
๑๐๖. สิ่งซึ่งกรมพระราชวังบวรฯ ได้ทรงสร้าง	๓๕๔
๑๐๗. เรื่องหม่อมลำดวน หม่อมอินทปัต	๓๕๗
๑๐๘. เลื่อนกรมขุนเสนาณรงค์และตั้งกรมขุนพิทักษ์มนตรี	๓๖๑
๑๐๙. กองทัพกรมหลวงเทพหริรักษ์กลับจากเมืองเชียงแสน.....	๓๖๒
๑๑๐. การพระเมรุกรมพระราชวังบวรสถานมงคล	๓๖๕
๑๑๑. พระเจ้าเวียงต๋นมีราชสาสน์มาทูลเตือน ให้ตั้งกรมพระราชวังบวรฯ....	๓๖๗
๑๑๒. เกณฑ์ทัพไปตีเมืองเชียงตุง เชียงรุ่ง	๓๖๙
๑๑๓. ตั้งเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี.....	๓๗๐
๑๑๔. ตั้งเจ้าอนุครองเมืองเวียงจันทน์.....	๓๗๒
๑๑๕. กรมหลวงเทพหริรักษ์สิ้นพระชนม์.....	๓๗๓
๑๑๖. ข้าราชการกฎหมาย	๓๗๔
๑๑๗. ได้ช้างสำคัญพระบรมนัขมณีและพระบรมคชลักษณ์.....	๓๗๗
๑๑๘. ได้เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง และเมืองลื้อ สิบสองปันนา.....	๓๗๘
๑๑๙. พระเจ้ากรุงเวียงต๋นมีราชสาสน์ถวายบรรณาการ	๓๘๒

๑๒๐. ราชทูตไปเมืองญวน.....	๓๔๕
๑๒๑. กรมพระราชวังหลังทิววงศ์.....	๓๔๘
๑๒๒. ตั้งนักองจันท์เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาเจ้ากรุงกัมพูชา	๓๔๙
๑๒๓. พระราชพิธีอุปราชภิเษกเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร.....	๓๕๑
๑๒๔. ตั้งพระบัณฑูรน้อย และตั้งกรมเจ้านาย.....	๓๕๓
๑๒๕. การพระเมรุกรมพระราชวังหลัง.....	๓๕๙
๑๒๖. พระเจ้าเวียงต๋นามมีพระราชสาส์นทรงยินดีในการอุปราชภิเษก	๔๐๐
๑๒๗. กรมหลวงจักรเจษฎาสิ้นพระชนม์.....	๔๐๒
๑๒๘. ได้ช้างสำคัญ.....	๔๐๓
๑๒๙. สมเด็จพระอุทัยทูลขอนักองอี นักองเภา	๔๐๔
๑๓๐. เชิญพระพุทธรูปพระศรีศากยมุนีมากรุงเทพฯ	๔๐๕
๑๓๑. ปราบปรามเมืองยี่ริง	๔๐๖
๑๓๒. เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทรเทพสิ้นพระชนม์	๔๐๗
๑๓๓. โสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี.....	๔๐๙
๑๓๔. แห่งระสนานใหญ่แห่งพระกฐินและมีกระจาดใหญ่กัณฑ์เทศน์มหาชาติ .	๔๑๒
๑๓๕. ผลประโยชน์แผ่นดิน.....	๔๑๔
๑๓๖. วัดที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์	๔๑๕
๑๓๗. พระราชานุกิจ.....	๔๑๖
๑๓๘. สมเด็จพระอุทัยราชาเข้ามาเฝ้า	๔๑๘
๑๓๙. งานสมโภชพระแก้วมรกต.....	๔๑๘
๑๔๐. สวรรคต.....	๔๒๑

๑๔๑. พระราชประวัติ ๔๒๒

๑๔๒. เสนาบดีในรัชกาลที่ ๑ ..... ๔๒๘

ภาคผนวก ๔๓๓

คำนำ

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ได้วิริยะอุตสาหะ
เรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ขึ้น เมื่อ
พุทธศักราช ๒๔๑๒ หลังจากเหตุการณ์ล่วงมาถึง ๒ แผ่นดิน โดย
รวบรวมจากเอกสาร บ้านเมืองที่เก็บรักษาไว้ตามที่ต่างๆ หลาย
แหล่ง และจากข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งสูงในแผ่นดิน ดังได้กล่าว
ไว้ในบานแผ่นกแล้ว นับว่าประสบความสำเร็จมิใช่น้อยกว่าจะ
สำเร็จบริบูรณ์ จึงเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาในยุคปัจจุบันจะได้สดุดีรำลึกถึง
คุณงามความดีและความสามารถให้ปรากฏ ครั้นถึงพุทธศักราช
๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นำพระ
ราชพงศาวดารฉบับนี้มาตรวจสอบชำระและอธิบายเพิ่มเติมให้
กระจ่างชัดยิ่งขึ้น และมีพระบรมราชโองการโปรดฯ ให้พิมพ์ขึ้นเป็น
หนังสือสำคัญของบ้านเมือง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔

๑. สร้างกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เริ่มต้นแต่ปีขาล จัตวาศกจุลศักราช ๑๑๔๔ ปี^๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์ปัตยุบันนี้ ได้ทรงรับ อัญเชิญของเสนามาตย์ราษฎรทั้งหลาย เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครบครองสยามประเทศ และทรงปราบปรามความจลาจลในกรุง ธนบุรีเรียบร้อยแล้ว จึงทรงพระราชดำริว่าเมืองธนบุรีนี้ฝั่งปาก ตะวันออกเป็นที่ชัยภูมิดีกว่าที่ปากตะวันตก โดยเป็นที่แหลมมีลำ แม่น้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันออก แม่น้ำ เข้าศึกยกมาติดถึงชานพระนครก็จะต่อสู้ป้องกันได้ง่ายกว่าอยู่ข้าง ฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออกนั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดอน แต่ก็เป็นที่ท้องคั่งน้ำเซาะทรุดพังอยู่ เสมอไม่ถาวร พระราชนิเวศน์มนเทียรสถานแล้ว ก็ตั้งอยู่ในอุปัชฌาย ะหว่างวัดแจ้งและวัดท้ายตลาดขนานบอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ควรเป็นที่ รังเกียจ ทรงพระราชดำริดังนี้ จึงดำรัสสั่งให้พระยาธรรมาธิกรณ์กับ พระยาวิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดกะที่สร้างพระ

^๑ พ.ศ. ๒๓๒๕

นครใหม่ข้างฝั่งตะวันออก ได้ตั้งพิชัยกเสาหลักเมือง เมื่อ ณ วัน
อาทิตย์ เดือนหกขึ้นสิบค่ำ ฤกษ์เวลาอรุณแล้ว ๕๔ นาที พระราชวัง
ใหม่ให้ตั้งในที่ซึ่งพระยาราชาศรัยและพวกจีนอาศัยตั้งบ้านเรือน
อยู่แต่ก่อน โปรดให้พระยาราชาศรัยและพวกจีนย้ายไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ ณ ที่สวน ตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัด
สำเพ็งแล้ว จึงได้บูรณาสรางพระราชนิเวศน์มณฑลสถาน ล้อม
ด้วยปราการระเนียดไม้ไว้ก่อน พอเป็นที่ประทับอยู่ควรแก่เวลา

๒. พระราชพิธีปราบดาภิเษก

ครั้น ณ วันจันทร์เดือนแปดบุรพาสาดขึ้นค่ำหนึ่ง ปีชวด จัตุวารศกจุลศักราช ๑๑๔๔ ปี^๒ให้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษก โดยสังเขป นิมนต์พระราชาคณะสวดพระปริตรพุทธมนต์ครบ ๓ วัน แล้ว รุ่งขึ้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนแปด บุรพาสาดขึ้นสี่ค่ำ เวลารุ่งแล้ว ๔ บาท ได้ม้ามงคลฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ พระเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งบัลลังก์ศรีสังหลาด ประดับด้วยเรือจ่านำท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง แห่โดย ขบวนพยุหยาตราหน้าหลังพร้อมเสด็จข้ามน้ำริมคงคา มา ณ ฝั่งตะวันออก เสด็จขึ้นฉนวนหน้าพระราชวังใหม่ ทรงพระราชยาน ตำรวจแห่หน้าหลังเสด็จขึ้นยังพระราชมนเทียรสถาน ทำการพระราชพิธีปราบดาภิเษก ขณะนั้นพระชนมายุได้ ๔๖พรรษา ได้เสวย ไอลศวรรยาธิปัตติถวัลยราชย์ดำรงแผ่นดินสยาม ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะผู้ใหญ่ประชุมพร้อมกันได้ คิดขนานพระนามถวายจารึกลงในพระสุพรรณบัฏว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหา

---

^๒ วันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕

จักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ธรณินทราชาธิราช รัตนากาศภาสกรวงศ์
องค์ปรมาธิเบศร ตริภูวเนตรวรรณารณนายก ดิลกรัตนราชาธิอาชาว
ศรัย สมุทัยดิโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบนทร์ สุริเยนทราชาธิบดินทร์ หรือ
หริทรรธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลยคุณอนันิษฐ ฤทธิราเมศวรมหันท บรม
ธรรมิกรราชาธิราชเดโชไชย พรหมเทพาติเทพนฤบดินทร์ ภูมิน
นทรปรมาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธิ รัตนมกุฎประเทศคตามหา
พุทธางกูร บรมบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานคร
ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาติลกภาพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดม
พระราชนิเวศน์มหาสถาน ตามโบราณจารีตสืบมา

๓. ประดิษฐานพระราชวงศ์

ทรงสถาปนาพระราชวงศานุวงศ์ให้มีอิสริยยศกิตติมศักดิ์ในราชตระกูล เป็นเจ้าฟ้า ๑๙ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นาง ๒ สมเด็จพระอนุชาธิราช ๑ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ๔ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ๑๑ และพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าลา มีความชอบ โดยได้เชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระชนกนารอดและพระมหาสังข์อู่ตราวัฏ ของเดิมมาทูลเกล้าฯ ถวาย โปรดให้เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าด้วยอีกพระองค์ ๑ พระราชวงศานุวงศ์นอกจากนี้ โปรดให้เป็นพระองค์เจ้าและหม่อมเจ้า หม่อมราชนิญกุล โดยสมควรแก่บรรดาศักดิ์ ตามโบราณราชประเพณีปราบดาภิเษกประดิษฐานพระราชวงศ์ใหม่

แล้วโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช เสด็จเถลิงพระราชมนเทียรที่พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จประทับ ณ พระราชวังบวรฯ ซึ่งทรงสร้างใหม่ข้างเหนือพระราชวังหลวง ใกล้คฤหาสน์ที่ประทับเดิมของพระองค์

และโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์ใหญ่เป็นกรมพระเทพสุดาวดี ตั้งเจ้ากรมเป็นพระยา สมเด็จพระ

เจ้าฟีนางเธอพระองค์น้อย เป็นกรมพระศรีสุदारักษ์ สมเด็จพระเจ้า
น้อยยาเธอ เจ้าฟ้าลา เป็นกรมหลวงจักรเจษฎาประทับอยู่ณเวชนิเวศน์
เดิมของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

โปรดให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าทองอิน ซึ่งเป็น
พระยาสุรียอภัยเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
อนุรักษ์เทเวศร์ พระราชทานเครื่องสูง ๓ ชั้นคั่นประดับมุกและเรือ
ดั่งแห่คู่ ๑ เป็นเครื่องประดับพระเกียรติยศโดยความชอบมีมากยิ่ง
กว่าพระราชภาคิไนยพระองค์อื่น กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ตั้งวังอยู่
ที่สวนลั่นจี่ ในเมืองเดิม ฟากตะวันตกกรมคลองบางกอกน้อย และ
ดำรัสให้ข้าหลวงไปเชิญสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าบุญเมือง
ซึ่งเป็นพระอภัยสุรียาเข้ามาแต่เมืองนครราชสีมา โปรดตั้งเป็น
สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงธิดาเบศรบดินทร์ ให้เสด็จ
ไปอยู่พระราชวังเดิมที่เจ้ากรุงธนบุรีตั้งอยู่นั้น ครั้นสมเด็จพระเจ้า
หลานเธอเจ้าฟ้าทองอินที่เป็นหลวงนายฤทธิ ซึ่งเป็นอุปทูตออกไป
กรุงปักกิ่งกลับเข้ามาถึง จึงโปรดให้แต่งเรือไปรับขึ้นมาจากเมือง
สมุทรปราการ โปรดตั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรม
หลวงนรินทรธรรณเรศ ไปตั้งวังอยู่สวนมังคุดเหนือวัดบางว่าใหญ่
และกรมหลวงทั้ง ๓ พระองค์นี้ เป็นพระโอรสสมเด็จพระเจ้าฟีนาง

เธอพระองค์ใหญ่ แต่พระภาคินัยซึ่งเป็นพระธิดาในกรมพระเทพ
สุดาวดีนั้น โปรดให้มีอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้า
ภายใน รวมอยู่ในกรมนั้น

อนึ่ง เจ้าฟ้าต้น พระราชภาคินัย ซึ่งเป็นพระโอรสสมเด็จพระ
พระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อยนั้น โปรดตั้งเป็นสมเด็จพระเจ้า
หลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระราชภาคินัย ซึ่งเป็น
พระธิดาในสมเด็จพระศรีสุตาธิบดี อีกสองพระองค์นั้นโปรดให้มี
อิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าภายใน รวมอยู่ในกรม
นั้น และนายกวอดมหาดเล็กหุ้มแพร เป็นพระสามีพระองค์เจ้ากุ ซึ่ง
เป็นพระชนิษฐภคินีต่างพระชนนีนั้น โปรดตั้งเป็นกรมหมื่นนรินทรพิ
ทักษ์ กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์นี้พระนามเดิม หม่อมมุก เป็นบุตร
สมเด็จพระเจ้าพระยามหาสมบัติครั้งกรุงเก่า

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าทั้งสี่พระองค์ ทรง
สถาปนาพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ให้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยา
เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระราชธิดาองค์ที่สองนั้นให้เป็น
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทรเทพ พระราชโอรสที่
สามเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ์ พระ

ราชธิดาพระองค์ที่สี่นั้น พระราชทานพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูก
เธอ เจ้าฟ้าประภาวดี

กรมหลวงอิศรสุนทร กรมขุนเสนานุรักษ์นั้น โปรดให้เสด็จ
อยู่พระราชนิเวศน์เดิม ซึ่งตั้งอยู่ริมคู่อำป๋น วัดระฆัง และพระราช
วงศานุวงศ์ห่างออกไปนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดตั้งเป็นเจ้าราชกุมูล
โดยลำดับ คือ ตรัสเอาหม่อมดั่งเป็นพระภรรยาสุริยวงศ์ ตรัสเอา
หม่อมเงิน เป็นพระบำเรอราช ตรัสเอาหม่อมฮวบเป็นพระอนุชเท
วา ตรัสเอาหม่อมทองคำเป็นพระราชานุวงศ์

๔. ตั้งข้าราชการวังหลวง

ทรงพระกรุณาโปรดตั้งแต่งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และ
ข้าหลวงเดิมทั้งปวง ตามมีความชอบมากและน้อยโดยควรแก่
ฐานานุศักดิ์

ตรัสเอาพระอัครสุนทรเสมียนตราในกรมมหาดไทยชื่อ
สน ข้าหลวงเดิม ซึ่งมีความชอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปงาน
พระราชสงครามหลายครั้ง และทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
ต่างพระเนตรพระกรรณ มิได้มีความผิด เป็นเจ้าพระยารัตนาพิพิธ
ที่สมุหนายก

ตรัสเอาพระยาเพชรบูรณ์ ชื่อหม่อมป्ली บุตรพระยา
กลาโหมคลองแกลบ มีความชอบได้ทำศึกสงครามด้วยพระองค์แต่
ก่อนมาได้คิดแก้ไขวิต โปรดให้เป็นเจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระ
กลาโหม

ตรัสเอาหลวงอินทราภิบัติสีหราชรองเมือง ชื่อไม่ปรากฏ
ได้ทำราชการสงครามหลายครั้ง มีความชอบ แล้วเป็นคนเก่ารู้
ขนบธรรมเนียมในกรมพระนครบาล โปรดให้เป็นพระยายมราช

ตรัสเอาหม่อมปิ่น มีความชอบได้โดยเสด็จพระราช
ดำเนินการสงครามหลายครั้ง ต้องศาสตราวุธเข้าศึก แล้วสื่อสวน
ชวนนายทัพนายกองมาตีเอากรุงธนบุรีได้ มีความชอบมาก โปรด
ให้เป็นเจ้าพระยาพลเทพ

ตรัสเอาพระยาธรรมาธิกรณь แผ่นดินกรุงธนบุรี ชื่อบุญรอด
บุตรพระยามณเฑียรบาลกรุงเก่า ซึ่งมีความชอบได้โดยเสด็จพระ
ราชดำเนินไปการสงคราม และสัจย์ซื่อรักใคร่ในพระองค์ รู้
ขนบธรรมเนียมในกรมวัง จะยกไปกรมอื่นไม่ได้ โปรดเลื่อนขึ้นเป็น
เจ้าพระยาธรรมาธิกรณь

ตรัสเอาพระยาพิพัฒน์โกษา กรุงธนบุรี ชื่อสน เป็น
เจ้าพระยาพระคลัง

ตรัสเอาพระยาตากโต โหระแผ่นดินกรุงธนบุรี ซึ่งได้โดยเสด็จ
พระราชดำเนินไปงานพระราชสงครามหลายครั้ง มีความสัจย์ซื่อ
สุจริตในพระองค์ มีความชอบ โปรดให้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิ
ราช แล้วได้ตั้งตำแหน่งทุกขราษฎร์หัวเมืองบักขี้ไต้ฝ่ายเหนือด้วย
ทั้งสิ้น

ตรัสเอาหลวงสรวิชิต ชื่อหน มีความชอบนำเอาข้อราชการ
ในกรุงธนบุรีออกไปกราบทูลให้ทราบถึงด้านพระจาร์ก โปรดให้เป็น
พระยาพิพัฒน์โกษาภายหลังได้เป็นที่เจ้าพระยาพระคลัง

ตรัสเอานายบุญนาค บ้านแม่ลา ซึ่งเป็นต้นคิดปราบ
จลาจลในกรุงธนบุรีมีความชอบ เป็นเจ้าพระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุง
เก่า ภายหลังได้เป็นที่พลเทพให้หลวงชนะซึ่งร่วมคิดด้วยนาย
บุญนาค ช่วยปราบปรามการจลาจล มีความชอบเป็นพระยาสรวรรค
บุรี ให้หลวงสุระ ซึ่งมีความชอบร่วมคิดด้วยหลวงชนะเป็นพระยาสิทธิ
หราชอาณาจักรไชย

ตรัสเอานายแสง ซึ่งมีความชอบได้ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือ
ลับให้ทรงพระราชดำริรักษาพระองค์ เป็นพระยาพิพิธโกษา ตรัสเอา
นายหงษ์ เสมียน เป็นคนเก่า ซึ่งสัตย์ซื่อสุจริต รู้ขนบธรรมเนียม
ราชการใช้สอยได้ตั้งพระทัย เป็นพระยาพิพิธไศศุรย์ จางวางชาวที่
พระราชทานเกตุจ้ายให้ เป็นภรรยา ตรัสเอาพระยาราชนิภูล ซึ่งม
ีความสวามิภักดีในพระองค์ เป็นพระยามหาอำมาตย์ ให้ขุนไชย
เสนีข้าหลวงเดิม เป็นพระยาราชนิภูล ให้พันพุมอนุราช เป็นพระยา
ราชสุภาวดีให้นายเสมียนพูล ข้าหลวงเดิม เป็นพระยาประชาชีพ
ให้นายบุญจัน บ้านถลุงเหล็ก ข้าหลวงเดิม เป็นพระยากำแพง ให้

พระยาอินทอรรคราช ปลัดเก่าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นพระยา
ราชวังเมือง ให้พระยาแจ้งรามัญ เป็นพระยามหาโยธา ว่ากองมอญ
ทั้งสิ้น ให้ขุนโลกที่ปเป็นพระยาโหราธิบดี ให้กาไชยโยคเป็นขุนโลก
ที่ป

ตรัสเอาหลวงพิเรนทร์ ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมมาได้โดยเสด็จ
พระราชดำเนิงานพระราชสงครามหลายครั้ง เป็นพระยาทำนน้ำ
ตรัสเอาหลวงภักดีภูธรซึ่งมีความชอบเป็นนายทัพนายกอง ต้อง
ศาสตราวุธเข้าศึก เป็นพระยารามกำแหง ตรัสเอาหลวงภักดี
สงครามซึ่งมีความชอบสวามิภักดิ์ โดยเสด็จพระราชดำเนิงาน
พระราชสงครามทุกครั้ง เป็นพระยาพิไชยรณฤทธิ์ ตรัสเอาหลวงสัง
จา ซึ่งมีความชอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนิงานพระราช
สงคราม มิได้ย่อท้อแก่ข้าศึก เป็นพระยาวิจิตณรงค์ ตรัสเอาหลวงพิ
ไชยณรงค์ ซึ่งเป็นคนสัตย์ซื่อสุจริตในพระองค์เป็นพระยาพิไชย
สงคราม

ตรัสเอาหม่อมขุนนาค บุตรพระยาจำแสนยากรครั้งกรุง
เก่า มิได้คิดเข้ามาทำราชการหายศบรรดาศักดิ์ ฟังแต่พระเดช
พระคุณให้ใช้สอย ได้ตามเสด็จไปการพระราชสงครามทุกครั้ง มี
ความชอบตั้งให้เป็นพระยาอุทัยธรรม ภายหลังได้เป็นที่สมุหพระ

กลาโหม ตรัสเอาหม่อมบุญมา บุตรพระยาจำแสนยากร พี่หม่อม
บุญนาค แต่ต่างมารดาเป็นพระยาตะเกิง ภายหลังก็ได้เป็นที่สมุห
พระกลาโหม

หลวงกลางเป็นคนสวามีภักดีในพระองค์มาช้านานมี
ความชอบ ได้เป็นพระยาราชสงคราม ตรัสเอาขุนบึงพลขันธ์ เป็น
พระยาจุฬาราชมนตรี นายอยู่ ข่างทอง เป็นพระยาศรีไกรลาส ตรัส
เอาขุนกลาง ผู้มีความชอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปงานพระ
ราชสงคราม ต่อบดด้วยข้าศึกเป็นหลายครั้ง แล้วมีความสัจซื่อ
มาก เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ ตรัสเอาขุนจ้อยเป็นข้าหลวงเดิมมาช้
นาน เป็นพระยานุชิตราชา ให้ขุนยกกระบัตร ซึ่งมีความชอบ ได้
โดยเสด็จพระราชดำเนินไปงานพระราชสงคราม เป็นพระยา
รักษมณฑลเชียร ให้หลวงอินทร์ เป็นพระยาเพชรพิไชย ให้หมื่นชำนาญ
เป็นพระยาศรีสุริยพาห ให้พระราชประสิทธิ์ ชื่อขุน เป็นพระยาศรี
พิพัฒน์ ภายหลังได้เป็นที่สมุหนายก ให้นายบุญจัน เป็นพระยา
วิจิตภักดี จางวางพระคลังในซ้าย ให้หลวงพลแผ่นดินทะยาน เป็นพระ
ยาพิพิธเดชะ ให้นายปานเสมียน เป็นพระเทพวรชุน ให้นายทอง
ทอง เป็นพระสมบัตินิบาล ให้นายทองสุข เป็นพระเสนาภิมุข ให้น
นายทองดี เป็นจมื่นศรีสรรักษ์ ภายหลังได้เป็นที่ธรรมา ให้หมื่นศรี

เสนา เป็นจมีนไวยวรรณถ ให้หลวงรามเป็นพระกำแหง ให้หมื่นไชย
เสนี เป็นหลวงราชนิภูล ให้นายสาเสมียน เป็นพระราชรองเมือง ใ้
นายสุดใจ เป็นพระพิเรนทรเทพ ให้นายบุญเมือง เป็นพระมหาเทพ
ให้หมื่นสนิท เป็นพระมหามন্ত্রী ให้หลวงวัง เป็นพระจันทราทิตย์
ให้หลวงพิไชย เป็นพระยาจ่าแสน ให้ขุนสิทธิรักษา เป็นหลวงเทพ
สมบัติ ให้หมื่นสนิทเป็นหลวงราชวงศา ให้รองจ่าเป็นหลวงอินทรม
นตรี ให้นายสุด เป็นหมื่นทิพยรักษา ให้นายส้ม เป็นหมื่นราชาบาล
ให้นายมูลเป็นหมื่นราชามาตย์

ครั้นทรงตั้งขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยในกรุงเสร็จแล้ว ทรงตั้งผู้มี
ความชอบออกไปเป็นพระยาพระหลวงครองหัวเมือง เอก โท ตริ
จัตวา บัณฑิตไต้ฝ้ายเหนือทั้งปวงทุก ๆ เมือง ให้พระพิมายมี
ความชอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนินไปการพระราชสงครามได้สู้
รบแก่ข้าศึกหลายครั้ง และมีความสวามิภักดิ์ในพระองค์เป็นพระ
ยานครราชสีมา ให้หลวงนรา ซึ่งมีความชอบเป็นคนสัตย์ซื่อและ
เข้มแข็งการสงคราม เป็นพระยาพิษณุโลก ให้พระวิเชียร เป็นพระ
ยาสุโขทัย ให้หลวงพลพูน เป็นพระยาเพชรบุรี ให้หลวงพิทักษ์
เสน่หา เป็นพระนนทบุรี ให้หลวงสิทธิสงคราม เป็นพระยา
ปราจีนบุรี ให้หลวงเมือง เป็นพระวิไชย ให้นายแสงเป็นพระยา

สมุทรสงคราม ภายหลังได้เป็นที่สมุหพระกลาโหม ให้พระศรีสงครามเป็นพระพรหมบุรินทร์ ให้ขุนศรีภักดี เป็นพระอินทบุรี ให้พระไชยบาดาล เป็นพระยาอ่างทอง ให้หลวงไชยณรงค์ เป็นพระนครสวรรค์ ให้ขุนวิเศษ เป็นพระชัยนาท ให้หมื่นวิเศษ เป็นพระกาญจนบุรี ให้หลวงณรงค์ เป็นพระอุทัยธานี ให้หลวงเทียม เป็นพระนครชัยศรี ให้ขุนแพ่ง เป็นพระไชยบาดาล ให้ขุนเทพอาญา เป็นพระเพชรบูรณ์ ให้หลวงปลัดเมืองพิมาย เป็นพระพิมาย ให้หลวงนาเป็นพระยาพิจิตร ให้ขุนด่าน เป็นพระสวรรคโลก ให้พระยาราชนบุรี เลื่อนเป็นเจ้าพระยาราชนบุรี ให้นายสังมีความสามิภักดีในพระองค์ได้คุมพวกช่วยรบเจ้ารามลักษณ์ ด้วยสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ เมื่อยังดำรงที่พระยาสุริยอภัยอยู่นั้น มีความชอบ ตั้งเป็นพระยาเทพสุดาวัตี เจ้ากรม

๕. แบ่งหัวเมืองขึ้น กลาโหม

มหาดไทย กรมท่า

ครั้นเสร็จตั้งขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยแล้วทรงพระราชดำริว่า เมื่อครั้งกรุงเก่า เมืองปักซีได้ยกมาขึ้นแก่กรมท่านั้น เพราะกลาโหม มีความผิด บัดนี้เจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม มีความชอบมาก จึงให้แบ่งหัวเมืองปักซีได้ฝ่ายตะวันตก ซึ่งขึ้น กรมท่า ๑๙ เมือง กรมมหาดไทย ๑ รวม ๒๐ เมือง คือ เมืองสงขลา ๑ เมืองพัทลุง ๑ เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองไชยา ๑ เมืองหลังสวน ๑ เมืองชุมพร ๑ เมืองปัตตานี ๑ เมืองคลองวาน ๑ เมืองลุ่ม ๑ เมืองปราณ ๑ เมืองตะนาวศรี ๑ เมืองมฤต ๑ เมืองกระ ๑ เมืองตะกั่วป่า ๑ เมืองตะกั่วทุ่ง ๑ เมืองพังงา ๑ เมืองถลาง ๑ เมืองกาญจนบุรี ๑ เมืองไทรโยค ๑ รวม ๑๙ เมือง กับเมืองขึ้นมหาดไทย ๑ คือ เมืองเพชรบุรี รวม ๒๐ เมือง พระราชทานให้ยกมาขึ้นกรมพระกลาโหม ยังคงเมืองขึ้นกรมท่าอีก ๘ เมือง คือเมืองนนทบุรี ๑ เมืองสมุทรปราการ ๑ เมืองสาครบุรี ๑ เมืองชลบุรี ๑ เมืองบางละมุง ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองจันทบุรี ๑ เมืองตราด ๑ แล้วยกเอาเมืองสมุทรสงครามซึ่งขึ้นกรมมหาดไทยเดิม ให้กรมท่า ๑ รวมเป็น ๙

เมือง เมืองฉะเชิงเทราเมือง ๑ แต่โบราณขึ้นกรมพระกลาโหม ครั้น
ต่อมาตกอยู่มหาตไทยก็ให้คงอยู่ตามเดิม

๖. ตั้งข้าราชการวังหน้า

ฝ่ายตำแหน่งขุนนางข้าราชการในกรมพระราชวังบวรนั้น สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็มีพระ บัณฑิตอุปราชแต่งตั้งโดยควรแก่ความชอบตามลำดับฐานานุศักดิ์ ตรัสเอาพระยาพลเทพ เดิม ให้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา ตรัสเอาพระ ไชยบุรินทร์ปลัดเมืองพระพิษณุโลก เป็นพระยากลาโหมราชเสนา ตรัสเอาพระพลเมืองพระพิษณุโลกเป็นพระยาจำแสนยากร ตรัส เอาหม่อมสดทนายข้าหลวงเดิม เป็นพระยามณเฑียรบาล ภายหลัง ได้เป็นที่เจ้าพระยาธรรมา ตรัสเอานายทองอินข้าหลวงเดิมเมือง พิษณุโลก เป็นพระยาเสน่หาภูธร จางวางมหาดเล็ก แล้วตั้งแต่ง ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงครบตามตำแหน่งในพระราชวังหน้า ทั้งสิ้น อนึ่งหม่อมเรื่องชาวเมืองชลบุรี ข้าหลวงเดิมมีความชอบใน พระองค์มาแต่ก่อนเป็นอันมาก เป็นคนสนิทเหมือนเป็นเชื้อพระวงศ์ โปรดตั้งเป็นเจ้าราชนิภูล ให้ชื่อเจ้าบำเรอภูธร ภายหลังโปรดให้มี อิศริยยศต่างกรม เป็นกรมขุนสุนทรภูเบศร

๗. ตั้งตำแหน่งพระราชาคณะ

ในปีขาลจัตวาศกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ฝ่ายข้างอาณาจักรได้ตั้งแต่งข้าราชการตามตำแหน่งเสร็จแล้ว ควรจะจัดการข้างฝ่ายพุทธจักร ทำนุบำรุงพระพุทธานุศาสน์ ซึ่งเลื่อมทนต์เศร้ามองนั้น ให้วัฒนารุ่งเรืองสืบไป จึงดำรัสให้สี่กพระวันรัต (ทองอยู่) กับพระรัตนมุนี (แก้ว) ออกเป็นสมรवास ดำรัสว่าเป็นคนอาศัยตย์สอพลอทำให้เสียแผ่นดิน และโปรดตั้งนายแก้ว รัตนมุนี เป็นพระอาลักษณ์ตามเดิม ให้เป็นผู้นานพระนามพระองค์เจ้าต่างกรม แต่นายทองอยู่ วันรัต นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคลลงพระอาชญาแล้วจะให้ประหารชีวิตเสีย ด้วยมีความผิดแก่พระองค์มาแต่ก่อน มีพระบรมราชโองการขอชีวิตไว้ แล้วโปรดให้เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์อยู่ในกรมมหาดไทย ดำรัสให้สมเด็จพระสังฆราช พระพุฒาจารย์ พระพิมลธรรม ซึ่งเจ้ากรุงธนบุรีให้ลงโทษถอดเสียจากพระราชาคณะ เพราะไม่ยอมถวายบังคมนั้น โปรดให้คงที่สมณฐานันดรศักดิ์ดั่งเก่า ให้คืนไปอยู่ครองพระอารามตามเดิมและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ดำรัสสรรเสริญว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นี้ มีสันดานสัตย์ซื่อ

มันคง ดำรงรักษาพระพุทธศาสนาโดยแท้ มิได้อ้ายแก่ร่างกาย และชีวิต ควรเป็นที่นับถือให้วันบเคารพลังการบูชา แม้มีข้อสงสัย สิ่งใดในพระบาลีไปภายนอกหน้า จะให้ประชุมพระราชาคณะได้ถาม ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของ ๓ ว่าอย่างไรแล้ว พระราชาคณะอื่น ๆ จะว่า อย่างอื่นไป ก็คงจะเชื่อถ้อยคำพระผู้เป็นเจ้าของ ๓ ซึ่งจะเชื่อถ้อยฟัง ความตามพระราชาคณะอื่น ๆ ที่เป็นพวกมากนั้นหาไม่ได้ ด้วยเห็น ใจเสียครั้งนี้แล้ว แล้วโปรดให้พระสงฆ์วัดบางว่าใหญ่ และวัดโพ ธารามเข้ามารับบิณฑบาตในพระราชวังทั้ง ๒ พระอาราม ให้ ผลัดเวรกันวัดละ ๗ วัน เป็นนิจกาล แล้วให้ร้อยตำหนักทองของเจ้า กรุงธนบุรีนั้นไปปลุกเป็นกุฎิถวายสมเด็จพระสังฆราชวัดบางว่า ใหญ่ แล้วดำรัสว่า พระสังฆราช (ชื่น) วัดหงษ์ ซึ่งเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งขึ้นใหม่นั้น ก็เป็นพวกอัสติยสอพลอลอยว่าตาม นายแก้วนาย ทองอยู่ไปมิได้เป็นต้นเหตุ แต่รู้พระไตรปิฎกมาก เสียตายอยู่ อย่า ให้สึกเสียเลย และที่พระวันรัตนั้นว่างอยู่หาตัวมิได้ จึงโปรดตั้งให้ เป็นพระธรรมธีรราชมุณี ว่าที่พระวันรัต อนึ่งพระราชาคณะทั้งปวง นั้นก็ว่าตามกันไป ด้วยกลัวพระราชอาชญา ทรงพระกรุณาให้ยก โทษเสียทั้งสิ้น แต่ที่พระธรรมโคดมนั้น ต้องกับนามพระสัพพัญญู เจ้า จึงดำรัสให้แปลงนามเสียใหม่ โปรดให้พระเทพกวี เลื่อนขึ้นเป็น ที่พระธรรมอุดมให้พระธรรมโฆษาวัดปากน้ำ เป็นพระเทพกวี ให้

มหานาค เปรียญเอก วัดบางว่าใหญ่ เป็นพระพุทฺธโฆษาจารย์ ให้
มหาเรือง ข้าหลวงเดิมวัดบางว่าใหญ่ เป็นพระเทพมุณี ให้มหาเกษตร
เปรียญโท วัดโพธาราม เป็นพระญาณสิทธิ หนึ่ง ที่พระอุปาทานนั้นก็
ต้องกับนามพระอรหันต์ จึงดำรัสให้แปลงนามเสียใหม่ ให้มามี
เปรียญเอก วัดเลียบ เป็นพระวินัยรักขิต แทนที่พระอุปาทาน และพระ
พุฒาจารย์วัดบางว่าน้อยนั้นชราอาพาธลงก็ถึงแก่มรณภาพ ทรง
พระกรุณาให้กระทำฅาปนกิจแล้ว ให้นิมนต์พระเทพมุณีไปอยู่ครอง
อารามวัดบางว่าน้อยแทน จึงโปรดให้พระพรหมมุณีวัดบางว่าใหญ่
เลื่อนที่เป็นพระพุฒาจารย์ โปรดให้มหาทองดี เปรียญเอก วัดหงษ์
เป็นพระนิกรมมุณี ไปครองวัดนาค แล้วโปรดให้พระครูเทพสิทธิ
เทพาภิบดี เป็นพระครูศรีสุนทรากษรวิจิตร เป็นตำแหน่งคู่สวดใน
สมเด็จพระสังฆราช ไปอยู่วัดกลาง แล้วโปรดให้นิมนต์พระอาจารย์
วัดท่าหอย คลองตะเคียนแขวงกรุงเก่ามาอยู่วัดพลับ ให้เป็นพระ
ญาณสังวรเถร ให้พระอาจารย์ศรีวัดสมอราย เป็นพระปัญญา
วิศาลเถร ให้พระญาณไตรโลก วัดเลียบ เลื่อนที่เป็นพระพรหมมุณี
หนึ่ง หลวงธรรมรักษาเจ้ากรมสังฆการีขวา ซึ่งเป็นพระพิมลธรรม
ก่อนนั้น ต้องลี้กครั้งแผ่นดินกรุงธนบุรี ว่าต้องอธิกรณ์อทินนาทาน
ทรงแคลงอยู่ จึงให้พิจารณาไล่เสียดูใหม่ ก็บริสุทธิ์อยู่ หาขาด
สิกขาบทไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้กลับบวชเข้าใหม่ ให้เป็นพระ

ญาณไตรโลกอยู่วัดสลัก โปรดให้มหามณีปากแดง เปรียญเอก วัด
คอกกระบือ เป็นพระโพธิวงค์

อนึ่ง พระราชาคณะฝ่ายรามัญนั้นยังหาตัวมิได้ จึงทรง
พระกรุณาให้จัดหาพระมหาเถรฝ่ายรามัญ ซึ่งรู้พระวินัย ปริยัติได้
๓ รูป ทรงตั้งเป็นพระมหาสุเมธอาจารย์องค์หนึ่ง พระไตรสรณธัม
ม์องค์หนึ่ง พระสุเมธน้อยองค์หนึ่ง เมื่อสมเด็จพระอนุชาธิราช กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล ทรงสร้างวัดตองปุขึ้นใหม่ โปรดให้
พระสงฆ์รามัญมาอยู่วัดตองปุ และให้พระมหาสุเมธอาจารย์เป็นเจ้า
อาวาส พระไตรสรณธัมม์นั้น มีพระราชโองการให้ไปอยู่วัดบางหลวง
เป็นเจ้าคณะรามัญ ในแขวงเมืองนนทบุรีและสามโคก พระสุเมธ
น้อยนั้น โปรดให้ครองวัดบางยี่เรือใน

อนึ่ง ดำรัสว่า วัดแจ้ง วัดท้ายตลาด ทั้ง ๒ พระอารามนี้ แต่
ก่อนเป็นวัดภายในพระราชวังไม่มีพระสงฆ์อยู่ จึงทรงพระกรุณาให้
สร้างกุฏิ เสนาสนะสงฆ์ทั้ง ๒ อาราม แล้วโปรดให้นิมนต์พระเทพ
โมลีวัดพลับ กับพระสงฆ์อันดับมาอยู่ ณ วัดท้ายตลาด แล้วโปรด
ให้พระปลัดสมเด็จพระสังฆราช เป็นพระโพธิวงศาจารย์ โปรดให้
พระครูเมธังกร เป็นพระศรีสมโพธิ ให้นิมนต์พระราชาคณะทั้ง ๒

องค์ กับพระสงฆ์อันดับมาจากวัดบางว่าใหญ่ ลงมาอยู่ ณ วัดแจ้ง
ให้มีพระสงฆ์ขึ้นทั้ง ๒ พระอาราม

อนึ่ง เมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น พระสงฆ์ราชา
คณะฐานานุกรมและเปรียญ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเหมือนกับ
ข้าราชการ ทรงพระราชดำริเห็นว่าจะไม่สมควร จึงทรงพระกรุณา
โปรดให้พระราชทานนิตยภัตต์เป็นรายเดือนสืบมามิได้ขาด

๘. พงศาวดารเขมร ตั้งแต่ครั้ง กรุงธนบุรีจนนักงเองเข้ามาอยู่

กรุงเทพฯ

ฝ่ายข้างกัมพูชาประเทศ นักงตนได้ทรงราชย์ตั้งแต่ปีขาล
สัมฤทธิ์ศก จุลศักราช ๑๑๒๐^๓ มีนามว่าองค์สมเด็จพระนารายณ์
ราชาธิราชรามธิบดี อยู่มาเกิดวิวาทกับนักงโนน ซึ่งมีนามว่า
พระรามราชา ซึ่งเป็นญาติวงศ์ร่วมบัยยิกาเดียวกัน จะจับพระราม
ราชาฆ่าเสีย พระรามราชาสู้ไม่ได้ จึงหนีเข้ามาพึ่งเจ้ากรุงธนบุรี

ในปีฉลูเอกศก จุลศักราช ๑๑๓๑^๔ เจ้ากรุงธนบุรีมีศุภ
อักษรไปถึงสมเด็จพระนารายณ์ราชา เจ้ากรุงกัมพูชา ว่ากรุงศรี
อยุธยาได้ตั้งขึ้นใหม่ ปราบปรามบ้านเมืองเรียบร้อยเหมือนแต่ก่อน
แล้ว ให้สมเด็จพระนารายณ์ราชา จัดต้นไม้ทองเงินเครื่องราช
บรรณาการเข้ามาถวายเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่า เจ้ากรุง
กัมพูชามีศุภอักษรตอบเข้ามาว่า ไม่ใช่เพื่อเจ้านายเก่าไม่ยอมเป็น

^๓ พ.ศ. ๒๓๐๑

^๔ พ.ศ. ๒๓๑๒

เมืองขึ้น เจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคือง จึงดำรัสสั่งให้จัดกองทัพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ยังคงพระยศเป็นพระยาอภัย รัตนฤทธิ กับสมเด็จพระอนุชาธิราช แต่ยังคงพระยศเป็นพระยา อนุชิตราชา เป็นแม่ทัพ ๑ พันกองโนนซึ่งเป็นพระรามราชาไปด้วย ในกองทัพ พระยาโกษา (ถ่าย) เป็นแม่ทัพอีกทัพ ๑ ยกออกไปตีได้ เมืองนครเสียมราฐ และเมืองพระตะบอง สมเด็จพระนารายณ์ราชา แต่งให้พระยากลาโหม (บาง) เป็นแม่ทัพออกมาต่อสู้อีกทัพ กองทัพ กรุงธนบุรีไม่ได้ พระยากลาโหม (บาง) ตายในที่รบ ไพร่พลก็แตก กระจายไป กองทัพไทยจะยกตามลงไป พอได้ข่าวเล็ดลือ ออกไปถึงกองทัพว่า เจ้ากรุงธนบุรีไปสิ้นพระชนม์ที่เมือง นครศรีธรรมราช กองทัพไทยก็ยกกลับเข้ามากรุงธนบุรี

ครั้นปีเถาะตรีศก จุลศักราช ๑๑๓๓^๕ นักพระโศกัตเป็น ใหญ่ในเมืองเปียม มีคุณแก่พระนารายณ์ราชาแต่ยังชื่อนักองตนมมา แต่ก่อน นักองตนมเป็นบุตรเลี้ยง ครั้นนักองตนมมีชัชชนะพระราม ราชา ได้เป็นใหญ่แต่ผู้เดียวแล้วนักพระโศกัตก็มีความกำเริบ เกณฑ์ไพร่พลในแขวงเมืองบันทายมาศและเมืองกรัง เป็นกองทัพ มาตีเมืองตราด เมืองจันทบุรี กวาดต้อนเอาครอบครัวไปเป็นอัน

---

^๕ พ.ศ. ๒๓๑๔

มาก เจ้ากรุงธนบุรีทรงพระพิโรธ จึงดำรัสให้จัดกองทัพบุก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเวลานั้นดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาจักรี ได้เป็นแม่ทัพยกไปทางเมืองปราจีนบุรี พานักองในนพระรามราชาไปด้วยในกองทัพ ส่วนกองทัพเรือ นั้น เจ้ากรุงธนบุรี เป็นจอมพลเสด็จไปเอง ทพหลวงตีได้เมืองบันทายมาศ แล้วยกไปตามคลองเล็ก ถึงเกาะพนมเพ็ญ ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรีตีได้เมืองพระตะบอง เมืองโพธิสัตว์ และเมืองบริบูรณ์แล้ว ก็ยกถ่วงลงไปตีได้เมืองบันทายเพชร สมเด็จพระนารายณ์ราชาสู้รบต้านทานไม่ได้ ก็พาครอบครัวหนีไปเมืองญวน เจ้าพระยาจักรีก็ยกกองทัพไปตีได้เมืองบาพนมอีกเมือง ๑ แล้วก็มาสมทบทัพหลวงที่เกาะพนมเพ็ญ

ครั้งนั้น ครั้นกองทัพไทยเลิกกลับมา สมเด็จพระนารายณ์ราชา ก็พากองทัพญวนขึ้นมารักษาเมืองดงเก่า เจ้าพระยาจักรีเดินทัพกลับมากลางทาง ทราบว่าญวนขึ้นมาช่วยเขมร ก็กวาดต้อนครอบครัวเมืองบาราย เมืองโพธิสัตว์ และจับได้ขุนนางเขมร คือ พระยายมราช ชื่อควร พระยารามเดชะ ชื่อมุ พระยาไกร ชื่อลาย พระยาแสนทองฟ้า ชื่อลาย รวมกับครอบครัวที่ได้ในกรุงนั้น หมิ่นเศษ ส่งเข้ามากรุงธนบุรี แล้วขุดเอาเมืองพระตะบอง เมืองนคร

เสียมราชูรักษาไว้ ครอบครัวเขมรที่เข้ามาครั้งนั้น เจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือน อยู่เมืองราชบุรี

ส่วนพระรามราชานั้น เจ้ากรุงธนบุรี ให้ตั้งอยู่ ณ เมืองกำแพง และให้กองทัพไทยอยู่ด้วยกอง ๑ และทรงตั้งพระยาพิพิธผู้ช่วยราชการในกรมทำให้เป็นพระยาราชาศรัยผู้ว่าราชการเมืองบันทายมาศ ภายหลังทรงพระดำริเห็นว่า เมืองบันทายมาศอยู่ล่อแหลมนักจะรักษาไว้ไม่ได้ จึงมีตราให้หาพระยาราชาศรัยกลับเข้ามากรุงเทพฯ คงรักษาไว้แต่เมืองกำแพง เมืองพระตะบอง และเมืองนครเสียมราชู ๓ เมือง

ครั้นปีมะโรงจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๓๔^๖ สมเด็จพระนารายณ์ราชาก็กลับขึ้นมาบ้านเมือง ตั้งอยู่แพรกบักปรีศ เจ้าเวียงต๋ามก็ให้องเบาฮอคุมไพร่พลขึ้นมาอยู่ด้วย ในครั้งนั้นพอเกิดจลาจลขึ้นในเมืองญวน สมเด็จพระนารายณ์ราชาก็ดำริว่า ที่เมืองเว้ก็เกิดหยุดหยิกอยู่ แล้วไทยก็ยึดเอาเมืองบันทายมาศ เมืองกำแพง เมืองพระตะบอง และเมืองนครเสียมราชูไว้ จะไม่อ่อนน้อมเสีย จะขึ้นอยู่กับญวนฝ่ายเดียวก็ไม่เป็นสุข จึงให้พระองค์แก้ว ซื่อด้วง เข้ามาหาแม่ทัพไทยที่เมืองพระตะบอง ขอลเลิกการรบเสีย เขมร

---

^๖ พ.ศ. ๒๓๑๕

จะยอมเป็นประเทศราชขึ้นตามเดิม แม่ทัพไทยก็ส่งพระองค์แก้ว
เข้ามากรุงธนบุรี กราบทูลประพดติเหตุทรงทราบแล้ว ดำรัสว่า
ความเรื่องนี้ไม่จริง ให้เอาตัวพระองค์แก้วไปจำคุกไว้ ภายหลัง
พระองค์แก้วทำเรื่องราวให้มุขมนตรีกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า
ได้รับพระราชอาชญาจำมานานแล้ว ซึ่งจะคิดการทรมายอย่างหนึ่ง
อย่างใดนั้นหามิได้ ถ้าทรงสงสยอยู่ ขอให้มิศุภอักษรออกไปให้ส่ง
มารดาบุตรภรรยาครอบครัวเข้ามาไว้ ณ กรุงเทพมหานคร จะขอทำ
ราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ในกรุงเทพฯ ไม่คิดกลับออกไป
เมืองเขมรแล้ว เจ้ากรุงธนบุรีทรงพระกรุณาให้ถอดพระองค์แก้ว
ออกทำราชการอยู่ที่กรุงเทพฯ

ลจจุลศักราช ๑๑๓๗^๗ ปีมะแมสัปดาห์ตศก สมเด็จพระนารายณ์
ดำริว่า การที่รบพุ่งฆ่าฟันกันนี้ ก็เพราะปรารถนาสมบัติ ถ้าจะนิ่งอยู่
ดังนี้ ราษฎรก็ไม่มีความสุข จึงประชุมท้าวพระยาพระเขมรผู้ใหญ่
ซึ่งเป็นผู้เข้าใจเหตุผลในราชการ และพระสังฆราชาเป็นต้น แล้ว
ชี้แจงข้อเหตุว่า นักองโนน สมเด็จพระรามราชาก็มีใช้ผู้อื่น ตั้งอยู่ที่
เมืองกำปอด ใกล้เคียงกับเมืองเรานัก ถ้าจะยกทัพไปจับกุมเอาตัว
มา ความทราบถึงพระเจ้ากรุงธนบุรี ๆ ก็ทรงพระพิโรธเกิดการศึก

---

^๗ พ.ศ. ๒๓๑๘

ใหญ่ขึ้นอีก ถ้าจะนั่งเสียนักกองโนนก็จะคิดมาทำแก่เราต่าง ๆ เรา
รักษาตัวยาก ถ้าเราไปเชิญนักกองโนนมาว่ากล่าวประนีประนอม
ยอมให้เป็นทงราชย์ ตัวเราจะขอออกเป็นแต่อุปโยราช ก็เห็นว่าจะ
ได้ความสุขไปจนถึงชีวิต พระสังฆราชและมุขมนตรีเห็นชอบด้วย
ตามกระแสดำริ จึงให้พระสังฆราช พระมหาพรหมมุนีกับพระยา
พระเขมร ขุนนางมีชื่อ ถือนั่งสือลงมาเชิญพระรามราชา ที่เมืองกำ
ปอด พระรามราชาก็ขึ้นไปด้วย พระสังฆราช พระมหาพรหมมุนี
แล้วก็มีศุภอักษรเข้ามากราบทูลเจ้ากรุงธนบุรี ๆ ได้ทรงทราบแล้ว ก็
ทรงพระโสมนัส ให้ข้าหลวงออกไปเสกนักกองโนนเป็นสมเด็จพระ
พระรามราชาธิราชบรมบพิตร ฝ่ายนักกองตนซึ่งเป็นสมเด็จพระ
นารายณ์ราชา เจ้ากรุงกัมพูชาเก่า ก็ลดลงเป็นพระมหาอุปโยราช
แบ่งบรรดาขุนนางสำหรับที่ทงราชย์ถวายสมเด็จพระรามราชา ขุน
นางสำหรับที่อุปราช ก็แบ่งไปให้พระมหาอุปราช เอาแต่ขุนนาง
สำหรับที่อุปโยราชนั้นไว้ใช้สอย สมเด็จพระนารายณ์ราชานั้น ทรง
ราชย์มาแต่ปีขาลสัมฤทธิศก มาถึงปีมะแม สัปดาห์ได้ ๑๘ ปี ชน
มาอยู่ ๓๗ ปี

ลุล่วงศึกกราช ๑๑๓๘^๘ ปีวอกอัฐศก ญวนไกเซ็นเป็นกบฏรบกับเจ้าเวียตนาม แล้วมาตีเมืองไซ่ง่อน เจ้าเมืองไซ่ง่อนให้มาขอไพร่พลเสบียงอาหารไปช่วยรบไกเซ็น สมเด็จพระรามาธิบดีตอบไปว่าเขมรไม่ได้ขึ้นแก่ญวนแล้ว ไม่ยอมให้ เจ้าเมืองไซ่ง่อนโกรธ จึงให้ยกกองทัพมารบ เอาชัยชนะไม่ได้ก็ให้ยกกลับไปเมืองไซ่ง่อน

ครั้นมาถึงปีระกานพศก จุลศักราช ๑๑๓๙^๙ พระยาวิบูลยราชชื่อชู คิดจะเอาราชสมบัติให้แก่พระมหาอุปราช ๆ ไม่ยอม จึงกลับไปทูลสมเด็จพระรามาธิบดีว่า พระมหาอุปราชคิดกบฏ สมเด็จพระรามาธิบดีไม่ทันพิเคราะห์ เชื่อว่าเป็นความจริง จึงให้พระยาวิบูลยราชไปคิดฆ่าพระมหาอุปราช พระยาวิบูลยราชจึงให้พระยาศรีอรรคราชไปลอบฆ่าพระมหาอุปราชเสีย พระมหาอุปราชชนมายุได้ ๒๒ ปี ฝ่ายพระมหาอุปโยราชออกจากที่ทรงราชย์ได้ ๒ ปีก็ป่วย ครั้นแจ้งว่า มีผู้ลอบฆ่าพระมหาอุปราชอนุชาเสียแล้ว ก็มีความโทมนัสเป็นอันมาก โรคที่ป่วยอยู่ก็กำเริบขึ้น ถึงแก่พิราลัยในเดือนยี่ข้างแรม ปีระกานพศกนั้น ชนมายุได้ ๓๘ ปี มีธิดา ๓ องค์ ชื่อนักอง

---

^๘ พ.ศ. ๒๓๑๘

^๙ พ.ศ. ๒๓๒๐

เม่น ๑ นักองอี ๑ นักองเภา ๑ โอรสชื่อนักองเอง เกิดเมื่อปีมะเส็ง
เบญจศก จุลศักราช ๑๑๓๕^{๑๐}องค์ ๑

ครั้นเดือนอ้ายปีจอ สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๔๐^{๑๑}
เจ้าพระยาสุรสีห์พิษณวาทิราช ยกทัพกรุงธนบุรีออกไปหนึ่งถึง
เมืองบันทายเพชร แจ้งความแก่สมเด็จพระรามาธิบดีว่าจะขึ้นไปตี
เมืองลาวตามลำแม่น้ำโขง ตลอดไปถึงเมืองเวียงจันทน์ขอไพร่พล
หนึ่งหนึ่งกับเสบียงอาหารด้วย สมเด็จพระรามาธิบดีให้เกณฑ์เข้า
คนเมืองกระพงสวาย เมืองศรีสุนทร เมืองตะบองค่อม รวมได้คน
หนึ่งหนึ่ง เจ้าพระยาสุรสีห์พิษณวาทิราชยกทัพเรือไปทางเมือง
ทะเลหม ถึงเมืองสมบุค สมบูรณ์ ฝ่ายสมเด็จพระรามาธิบดีให้พระ
ยาพระคลัง ชื่อธรรม ไปตั้งกองสี่ข้าวสารส่งกองทัพอยู่ที่เมือง
กระพงธม เมืองกระพงสวายเขียนตีเร่งรัดให้สี่ข้าว ทั้งผู้ชายผู้หญิง
กลางคนผิวไปทัพเมื่อก็ต้องสี่ข้าว ราษฎรได้ความเดือดร้อนนัก พวก
เขมรที่ไปทัพแจ้งดังนั้น ก็หนีมาหาครอบครัวเป็นอันมาก สมเด็จพระ
รามาธิบดีได้ทราบข่าวเขมรหนีตาทัพกลับมา ก็แต่งให้ข้าหลวง
เที่ยวจับตัวมาทำโทษ ราษฎรก็คุ้มกันเข้าจับข้าหลวงกับพระยาพระ

---

^{๑๐} พ.ศ. ๒๓๑๖

^{๑๑} พ.ศ. ๒๓๒๑

คลังฆ่าเสีย แล้วสมเด็จพระรามาราชาให้ไปเอาตัวพระยาเดโช ชื่อ แทน พระยาแสนท้องฟ้า ชื่อเปียง พระยามนตรีเสนาหา ชื่อโส ซึ่งหนี ตาทัพนั้นมาเมืองบันทายเพชร ให้ฆ่าพระยามนตรีเสนาหาเสีย แต่ พระยาแสนท้องฟ้าน้องพระยาเดโชนั้นให้เขียน ๕๐ ที่ ถอดเสียจาก ที่ พระยาเดโชนั้นให้คงที่อยู่ตามเดิม แล้วให้คืนไปอยู่เมืองกระพง สวายดั่งเก่า

ในจุลศักราช ๑๑๔๑^{๑๒} ปีกุน เอกศก พระยาเดโช (แทน) พระยาแสนท้องฟ้าผู้น้อง อพยพครอบครัวหนีไปอยู่แดนเมืองญวน กองทัพสมเด็จพระรามาราชาตรียศ และเจ้าพระยาสุรสีห์ พิษณุวาธิราช ตีเมืองล้านช้างได้แล้ว ให้เก็บทรัพย์สิ่งของปืนใหญ่ น้อย ครอบครัวเข้ามา ณ เมืองพันพร้าว แล้วให้ทัพเมืองหลวงพระ บางไปตีเมืองทันต์ ญวนเรียกว่าเมืองซ็อหวิ เมืองม่อย ๒ เมืองนี้ เป็นลาวทรงดำ อยู่ริมเขตแดนเมืองญวน ได้ครอบครัวลาวทรงดำ มาเป็นอันมาก พาครอบครัวลาวเวียง ลาวทรงดำ ลงมาถึงกรุงใน เดือนยี่ปีกุนเอกศกนั้น ลาวทรงดำนั้นโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ เพชรบุรี ลาวเวียงลาวหัวเมืองปากโขงตะวันออก ก็โปรดให้ไปตั้ง

---

^{๑๒} พ.ศ. ๒๓๒๒

บ้านเรือนอยู่เมืองสระบุรีบ้าง เมืองราชบุรีบ้าง ตามหัวเมือง
ตะวันตกบ้าง อยู่เมืองจันทบุรีบ้าง ก็มีเชื้อสายมาจนทุกวันนี้

ฝ่ายที่เมืองเขมร สมเด็จพระรามาธิบดีให้ฟ้าทะละหะชื่อ
มุ คุมพวกพลไปจับพระยาเดโช (แทน) พระยาแสนท้องฟ้า ครั้นฟ้า
ทะละหะ (มุ) ไปพบพระยาเดโช พระยาแสนท้องฟ้า ก็พูด
ปรึกษาหารือกันว่า เมื่อครั้งก่อนเราคิดราชการ เอาแผ่นดินถวาย
สมเด็จพระนารายณ์ราชา ได้ยังสมเด็จพระรามาธิบดีถูกถูกปืนที่อก
ไม่เป็นอันตราย พวกเราจับตัวได้ใส่กรงไว้ แล้วมีผู้คัดกรงพาหนีไป
ได้ ผูกพญาบาทเราอยู่ จะทำราชการไปด้วยก็คงจะพาลฆ่าเราเสีย
วันหนึ่ง ครั้นคิดพร้อมใจกันแล้ว ก็เกณฑ์ไพร่ตั้งค่ายรายทัพ
ลาดตระเวนมาถึงเมืองเปียมแสน สมเด็จพระรามาธิบดีได้ทราบ
ว่า ฟ้าทะละหะไปร่วมคิดด้วยพระยาเดโชเป็นกบฏ ก็ยกไพร่พลไปต่อรบ
ด้วยพวกกบฏ ฝ่ายพระยาวิบูลยราช (ชู) ซึ่งรักษาเมืองบันทายเพ็ช
รอยู่ นั้นกลับคิดกบฏ ใ้ให้พระยาราชุนชื่อหลง ไปหาองเฮากุน ขอ
กองทัพญวนกับทัพพระยาอาทิตย์วงศา ชื่อลวด เจ้าเมืองป่าสัก
ยกขึ้นมาเมืองพนมเพ็ญ จะโรยจิ้งจวพระยาวิบูลยราชนำกองทัพ
มาถึงเมืองบันทายเพ็ชรเชิณนักรองเอง บุตรนักรองตนสมเด็จพระ
นารายณ์ราชา ชนมาอยู่ได้ ๗ ขวบ กับเจ้าหญิง ๕ องค์ลงเรือแ่งไอ